

Peter Alter (ed.), Out of the Third Reich. Refugee Historians in Post-War Britain

Review by: גיא מירון

Zion / ציון, Vol. (תשנ"ט) ג' (סד), חוברת ג', pp. 410-414

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70034010>

Accessed: 29/11/2011 07:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Peter Alter (ed.), *Out of the Third Reich. Refugee Historians in Post-War Britain*, The German Historical Institute London, London–New York 1998, xxiv+270 pp.

ההתמקצעות הגוברת של המחקר ההיסטורי בעשורים האחרונים מקשה על הניסיונות לחשוף את הקשר בין תולדות חייו של ההיסטוריון לעבודתו המחקרית. אין ספק שקיים קשר כזה, שכן רקע אישי ולבטי זהות משפיעים על היסטוריונים בבחירת הנושאים שבהם הם עוסקים וההבטים שהם מנסים להאיר. ואולם, דרך הכתיבה המקצועית אינה מקלה על חשיפת קשרים אלה. לעומת זאת, פתיחות של היסטוריונים לחשוף בפני קהל קוראיהם חלקים מסיפור חייהם ומהתפתחותם כחוקרים יכולה לסייע לכך.

ראשיתו של הספר שלפנינו ביוזמתו של העורך, ממנהלי המכון ההיסטורי הגרמני בלונדון, שעסק זמן רב בהשפעת המהגרים מגרמניה על חיי התרבות והמדע בבריטניה. באמצע שנות התשעים פנה פטר אלטר לשלושה-עשר היסטוריונים בריטים ילידי גרמניה ואוסטריה וביקש מהם להתראיין או לכתוב על עצמם ועל הקשר בין סיפור חייהם לדרכם המחקרית. לקובץ צורף מאמר אוטוביוגרפי נוסף, פרי עטו של ולטר אולמן (Walter Ullman), שנפטר בשנת 1983. התוצאה היא ללא ספק מגוונת ומעניינת.

הספר נפתח במבוא מפרי עטו של העורך, שבו הוא מנסה להתוות את הקווים המרכזיים המשותפים להיסטוריונים הבריטים יוצאי מרכז אירופה. אלטר בעצמו מודה שמלאכתו אינה קלה, שכן מעבר לתרבות המוצא המשותפת ולתחום הדעת שבו בחרו, מתאפיינים חוקרים אלה בהיותם אינדיבידואליסטים. כל אחד מהם הלך בדרכו, ולא התפתחה אסכולה גרמנית-בריטית. החלוקה הבסיסית וההגיונית שמציע אלטר היא בין ההיסטוריונים שהשלימו את לימודיהם האקדמיים עוד בגרמניה ובאוסטריה, ומטבע הדברים סבלו יותר מקשיי המעבר לשפה ולתרבות חדשות, לבין אלו שהגרו בגיל צעיר יותר. בני הקבוצה השנייה, שעמה נמנים מרבית כותבי הזיכרונות בקובץ שלפנינו, קיבלו את הכשרתם האקדמית בבריטניה ורבים מהם עברו בה גם תהליכי סוציאליזציה מוקדמים יותר – בשירות צבאי ואף בבית ספר. רובם פנו, כמו בני הדור המבוגר יותר, לחקר ההיסטוריה הקונטיננטלית, אך היו גם כאלה שפנו להיסטוריה בריטית והפכו לחוקרים מרכזיים בתחום זה.

אלטר מודע אמנם לתחומי העיסוק השונים של ההיסטוריונים הנכללים בקובץ, אך במבוא לקובץ אין הוא דן בכך בשיטתיות. דומה שיש החמצה מסוימת בסידור הכותבים לאורך הספר על פי סדר האלף-בית של שמות משפחתם. חלוקה תימטית של הכותבים על פי כמה קבוצות – למשל היסטוריונים של גרמניה, של יהדות גרמניה, של בריטניה ואחרים – היתה יכולה להיות נוחה יותר לקורא וליצור תמונה בהירה יותר, בעיקר אם היה מצורף לכל חלק כזה מבוא היסטוריוגרפי קצר. אמנם, בסוף כל מאמר מצורפת ביבליוגרפיה של פרסומי הכותב, אך תוספת זו מחפה רק באופן חלקי על חסרון הדיון ההיסטוריוגרפי. מרבית הכותבים שאלטר בחר לכלול בקובץ הם היסטוריונים מוכרים, וכמה מהם אף מרכזיים בתחומם, אם כי נראה שהוא יכול היה לוותר על אחד או שניים מהם – בעיקר על הלמוט פאפה (Helmut Pappe), שנפול באופן ניכר מהאחרים בעניין שהוא מעורר.

כל כותבי המאמרים בקובץ הם היסטוריונים גברים, אך מעניין לציין שהקובץ מוקדש דווקא לאשה – אווה ג' רייכמן (Eva G. Reichmann) ליום הולדתה המאה. רייכמן, שהיתה בשנות העשרים והשלשים דמות מרכזית בפוליטיקה ובפובליציסטיקה היהודית הליברלית בגרמניה, היגרה לאנגליה

בשנת 1939 והחלה שם בקריירה עשירה כהיסטוריונית של יהדות גרמניה. אלטר מצר על כך שהיא לא יכלה לתרום מאמר או ראיון אוטוביוגרפי לקובץ בגלל גילה המתקדם.

כמעט כל המשתתפים בקובץ באו מרקע יהודי ונאלצו לעזוב את ארץ מוצאם בגלל רקע זה. כמה מהם נפרדו מארצם וממשפחתם בדרך טרגית, היגרו לבריטניה כפליטים בראשית 1939 במסגרת 'טרנספורט הילדים' (ה- Kindertransport) ונקלטו בה כיתומים. אחרים הגיעו לבריטניה עם בני משפחותיהם שהצליחו לצאת מגרמניה קודם לכן, וחוו קליטה 'מרוככת' יותר בסביבה הלשונית והתרבותית החדשה. המבוגרים יותר מבין ההיסטוריונים הללו הגיעו לבריטניה בכוחות עצמם ועל פי הכרעתם.

המשמעות שמייחסים הכותבים לרקעם היהודי שונה מאוד מכותב לכותב. יוליוס קרליבך (Julius Carlebach), שבא מרקע אורתודוקסי ובמהלך חייו פעל תקופות ארוכות במסגרות קהילתיות ודתיות יהודיות, לא נדרש להסבר מופשט של חשיבות היהדות בתולדות חייו. בקצה השני של הקשת ניתן לציין את א'פ' הנוק (E.P. Hennock), שהוריו הטבילו אותו בילדותו לנצרות הפרוטסטנטית, ואת חולף מנדל (Wolf Mendl), שהצטרף לבריטניה לחברה הקוויקרית. מרבית הכותבים לא באו מרקע יהודי מסורתי, והם מדגישים בתיאור משפחותיהם בראש ובראשונה את הזיקה השורשית לתרבות גרמניה. הפן היהודי בזהותם מוזכר אצל אחדים רק כעובדה ביוגרפית, ואילו אחרים חשים צורך לציין שלא התכחשו אליו (עמ' 49), ולעתים אף מציינים את הצורך שלהם בהמשכיות יהודית (עמ' 66). מקצת הכותבים אף פנו לעסוק בהיסטוריה של יהודי גרמניה בשלב זה או אחר בקריירה שלהם. ג'א'ס גרנוויל (J.A.S. Grenville), למשל, מציג זאת כהתחברות מחודשת לשורשיו וכמענה לצורך אישי ולתחושת חובה להבין את עברו (עמ' 69).

השאלות שהציב אלטר לפני הכותבים, ואולי גם נטייתם שלהם להציג את עצמם בראש ובראשונה מבעד לפרספקטיבה המקצועית, גרמו לכך שמרבית סיפורי החיים שהובאו בקובץ מוצגים במסגרת התבנית המכונה במחקר הספרות האוטוביוגרפית 'The Story of Calling'.¹ תבנית אוטוביוגרפית זו מוליכה את הסיפור האישי לקראת מטרה מסוימת – במקרה דנן מימוש הייעוד המקצועי כהיסטוריון. כך למשל אדגר פויכטוונגר (Edgar Feuchtwanger), שעסק בהיסטוריה הפוליטית הבריטית והגרמנית, פותח את סיפורו בקביעה, שהרקע המשפחתי שלו ותחומי התעניינותו של אביו הוליכו אותו אל העיסוק בהיסטוריה (עמ' 43). ואילו הלמוט קוניגסברגר (Helmut Koenigsberger), שהתמחה בחקר ההיסטוריה הפרלמנטרית, מספר שאהבתו להיסטוריה החלה בגיל חמש, כשאביו סיפר לו על מלחמת טרויה, והעמיקה כשסבו הוריש לו את כרכי תולדות העולם בגיל שש (עמ' 101). פן אחר של תבנית זו ניתן למצוא למשל בסיפורו של גרנוויל, 'מגנן לפרופסור', שבו הוא מתאר את פנייתו לקריירה כהיסטוריון כתוצאה של מאבק קשה למימוש עצמי מאז היותו ילד פליט חסר אמצעים. אף שהקובץ מבוסס על כתיבה בגוף ראשון, ניתן לומר שמידת החשיפה האישית של הכותבים נמוכה בדרך

1 על כך ראו: R. Pascal, *Design and Truth in Autobiography*, Cambridge Mass. 1960, pp. 112–132; וכן ראו: C. Linde, *Life Stories. The Creation of Coherence*, New York–Oxford, 1993, pp. 4–6.

כלל, בגלל ההתמקדות בנרטיב המקצועי ואולי גם בשל היותם היסטוריונים, הנוטים ביתר טבעיות לניתוח אינטלקטואלי של העבר.²

במבט כולל על תחומי העיסוק של הכותבים בקובץ בולטת העובדה, שרבים מהם לא הסתפקו בתחום מחקר יחיד אלא הפנו את מרצם לכמה כיוונים. לעתים השתקפה בכך באופן ישיר הזיקה התרבותית הכפולה שלהם. כך, למשל, התמסר פייכטוונגר לחקר ההיסטוריה הבריטית, אך בשנות השישים המאוחרות החל להימשך גם לשיח ההיסטורי הגרמני, עד שהפך לדבריו ל'היסטוריון דו מסלולי' ('Twin-Track' historian; עמ' 53). פייכטוונגר מתאר את המסלול הכפול הזה כחוויה חיובית, אך בד בבד הוא גם מודה שהדבר הגביל את מקוריותו. פיצול תחומי העניין מאפיין גם כמה מן ההיסטוריונים הבולטים של יהדות גרמניה המשתתפים בקובץ. מתברר שתחום המחקר העיקרי של ורנר מוסה (Werner Mosse) הוא דווקא היסטוריה רוסית; פטר פולצר (Peter Pulzer), המוכר כאחד מחלוצי חקר האנטישמיות בגרמניה, עסק שנים רבות בחקר המערכת הפוליטית הבריטית, וגרנוויל, עורכו הראשי הנוכחי של השנתון שמוציא לאור מכון ליאו בק (Leo Baeck Institute Yearbook), עסק בעיקר במדיניות החוץ הבריטית והגיע לתחום היהודי-גרמני רק בשלב מאוחר יחסית. התרבותיות הכפולה ניכרת גם בתחום המתודולוגי, בתנועה שבין הפרגמטיזם הבריטי לנטייה הגרמנית לתיאוריות ולעתים גם בקהל שאליו פונים בכתיבה ובהוראה. סידני פולרד (Sidney Pollard), שלאחר פרישתו מאוניברסיטת שפילד שימש במשך עשר שנים מרצה באוניברסיטת בילפלד בגרמניה, מתאר כיצד חש צורך לפרש את העולם התרבותי העשיר של הקונטיננט לבריטים שאירחו אותו, ולעומת זאת שאף להעביר לתלמידיו ולקוראיו במרכז אירופה את ערכי היסוד הבריטיים (עמ' 215).

בסוציולוגיה של זימל (Simmel) מוצגת ה'זרות' (Fremde) כתכונתו של מי שבא מבחוץ לחברה שבה הוא חי. ה'זר' אינו מנוכר לחברה שבה הוא חי, הוא מתקרב אליה, מתודע אליה לעומק ולמעשה הופך חלק ממנה, ועם זאת מוסיף לשמור מבחינה מסוימת גם על יחס של ריתוק. השילוב של הכרות מבפנים ומבט מבחוץ מאפשר דווקא לטיפוס ה'זר', על פי זימל, להביט בחברה מתוך חירות ופתיחות ולהשתתף בדרכי הייחודיות בעיצוב התודעה החברתית.³ ניתן לייחס את דרך התבוננותם של מקצת ההיסטוריונים הנכללים בקובץ שלפנינו על החברה שבה הם חיים להשתייכותם לטיפוס ה'היסטוריון הזר', שקובץ זה מסייע לנו ללמוד עליו. כך, למשל, מספר גרנוויל: 'הרקע הלא בריטי סייע לי להתבונן בהיסטוריה הלאומית מנקודת מבט של מי שבפנים ובחוץ כאחד...' (עמ' 69); והנוק טוען, שדווקא כמהגר הוא מצא את ההיסטוריה הבריטית מעניינת מאוד, כי שום דבר בה לא היה לו מובן מאליו (עמ' 85).

ה'זרות' של היסטוריונים אלה אין פירושה התנכרות. איש מהם אינו מתאר, לפחות לא במבט לאחר, תחושת ניכור כלפי ארץ מגוריו. גם אלה שסבלו כפליטים ואף 'נעשו' בבריטניה על מוצאם

2 ריינהארד בנדיקס, יהודי מברלין שהיגר בשנת 1939 לארצות הברית, כתב בשנות השמונים אוטוביוגרפיה ייחודית, שבה שילב את הרקע המשפחתי שלו ואת קורות חייו האישיים בסיפור חייו המקצועיים כסוציולוג. גם ספרו של בנדיקס מושתת על הנרטיב המקצועי, אך הוא מתאפיין בחשיפה אישית גדולה יותר מזו שבקובץ שלפנינו. ראו: R. Bendix, *From Berlin to Berkeley. German Jewish Identities*, New Brunswick NJ 1986

3 G. Simmel, *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, München-Leipzig 1923, pp. 509–512

המרכז אירופי בכך שהוגלו למחנות הסגר בראשית מלחמת העולם השנייה, מתארים תחושת שייכות למדינה שבה הם חיים, אם כי לא בהכרח ללאומיות האנגלית.⁴ ההסתייגות מהזדהות לאומית מלאה, והמגע עם מגוון תרבויות ולשונות אירופיות, יצרו אצל כמה מן הכותבים תודעת שייכות אירופית. הזדהות זו עם האירופיות, שניתן לראות בה ביטוי ל'זרות' בתוך הסביבה האנגלית – במשמעות דבריו של זימל – עודדה אצלם גישה השוואתית-ביקורתית, שעקבותיה ניכרים לעתים בעבודותיהם.

העוסקים בהיסטוריה היהודית המודרנית ימצאו עניין מיוחד בקטעים האוטוביוגרפיים מפרי עטם של כמה מן האישים ביחס לעיצוב פניה של ההיסטוריוגרפיה היהודית הגרמנית המודרנית. בין הקטעים הללו בולטים במיוחד דבריהם של ורנר מוסה וארנולד פאוקר (Arnold Paucker), שתרמו תרומה חשובה לפעילותו של מכון ליאו בק מאז שלהי שנות החמישים ולהפיכתה של בריטניה לאחד המרכזים העולמיים של חקר יהדות גרמניה בעת החדשה.

עוד בתקופת מלחמת העולם השנייה התגבש בבריטניה, שהיתה אחד מיעדי ההגירה המרכזיים של יהודי גרמניה, חוג של יוצאי ההנהגה היהודית-הגרמנית. בחוג זה בלטו אישים כמו אלפרד וינר (Alfred Wiener), שהעביר ללונדון ערב פרוץ מלחמת העולם את הספרייה שלו – מרכז התייעוד הראשון של רדיפות היהודים בידי הנאצים, וכן אווה רייכמן ובעלה הנס. שלושתם היו פעילים מרכזיים בשורות 'האגודה המרכזית של אזרחים גרמנים בני האמונה היהודית' (ה'Central Verein) בגרמניה. בתקופה מאוחרת יותר עבר לחיות בלונדון גם רוברט ולטש (Robert Weltsch) – ממנהיגי הציונות הגרמנית.

בקרב בני חוג זה, שלא פעלו כהיסטוריונים מקצועיים אלא רצו להנציח את ההיסטוריה והמורשת של הקהילות היהודיות שמהן באו, עלתה בשנת 1956 היוזמה להקמת מכון ליאו בק, על שם מנהיגה של יהדות גרמניה, שהיגר אף הוא לבריטניה בתום מלחמת העולם השנייה והלך לעולמו בשנת 1955. המכון פעל בשמם של היהודים יוצאי גרמניה בישראל, בארצות הברית ובבריטניה.

פאוקר ומוסה, כמו גם כמה כותבים נוספים הנכללים בקובץ, נמנים עם בני הדור השני לפעילותו של המכון. בניגוד לקודמיהם, הם היו צעירים מדי כדי לפעול בזירה הפוליטית היהודית בגרמניה, ואף לא בארגוני המהגרים היהודים-הגרמנים בבריטניה. לעומת זאת, האינטגרציה שלהם בסביבה החברתית והאקדמית האנגלית היתה אינטנסיבית יותר. פאוקר, שמונה לתפקיד מנהל המכון בשנת 1959 בידי דור המייסדים, ובשנת 1970 היה לעורך השנתון שלו, מציג את האתגר של בני הדור השני: שינוי אופיו של המכון ושל השנתון מבמה לעדי הראייה שחוו את ההיסטוריה כמו עיניהם, למסגרת היסטורית מדעית הפתוחה גם לדורות הבאים (עמ' 185).

אף ורנר מוסה מתייחס לשאלת התמורה בפעילותו של המכון. פרישתו של רוברט ולטש מעריכת השנתון של המכון בשנת 1978 העלתה על הפרק את השאלה, אם יש להמשיך ולקיים את המכון לאחר שקיעתו והזדקנותו של דור המייסדים (עמ' 142). מוסה, שהיה שותף בהכרעה, השיב עליה בחיוב. הוא קיבל על עצמו את תפקיד יושב ראש המכון, ויחד עם פאוקר פתח את שערי המכון בפני דור צעיר יותר של חוקרים. כמי שרואים עצמם בראש ובראשונה כהיסטוריונים מקצועיים, ניכרת אצל מוסה ובעיקר אצל פאוקר רתיעה מהמגמה ה'אידיאולוגית' של דור מייסדי המכון, להנחיל

4 ניתן למצוא בין הכותבים גם ביטוי להסתייגות כוללת מנטיות לאומיות בכלל, בטענות כמו 'לא רציתי להחליף לאומיות אקסקלוסיבית אחת באחרת' (עמ' 103).

באמצעותו 'ערכים' יהודיים לדור העתיד, כפי שכותב פאוקר. מגמה זו נראתה להם לא מתאימה להיסטוריוגרפיה מדעית (עמ' 185).

לסיום, קובץ זה מציע לקוראים צוהר לסיפור חייהם המקצועי, ולעתים גם האישי, של היסטוריונים אחדים, שכמה מהם תרמו באופן ניכר לעיצוב התודעה ההיסטורית בתחומים שונים, בבריטניה ואף מחוצה לה. זוהי תרומה נוספת לספרות העוסקת בקליטתם של היהודים יוצאי גרמניה מחוץ לארצם ובהשפעתם על מקום מגוריהם החדש.⁵ מעבר לכך, ניתן למצוא בקובץ של אלטר בסיס לדין עקרוני יותר, הרחוק ממיצוי של ממש, על לבטי הזהות, על תחומי העניין ועל דרך ההתפתחות של היסטוריונים מהגרים ופליטים בני זמננו.

גיא מירון

5 ביחס לבריטניה ראו גם: W. Mosse (ed.), *Second Chance: Two Centuries of German-Speaking Jews in the United Kingdom*, Tübingen 1991; M. Berghahn, *Continental Britons. German-Jewish Refugees from Nazi Germany*, Oxford-Hamburg-New York 1984